دستگاه راست و پنج‌گاه

از ردیف عالی علی‌اکبرخان شهنازی

گردآورده‌ی هوشنگ ظریف

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور

تهران ۱۳۸۰

در زمانی که دوره عالی را در هنرکده موسیقی می‌گذراندم، تدریس واحد ردیف تار با استاد شهنازی بود. بعد از این‌که تعدادی از دستگاه‌های ردیفِ عالی ایشان را فراگرفتم مصمم به نوشتن نت آنچه آموخته بودم شدم.

دستگاه همایون اولین دستگاهی بود که شروع به نوشتن آن نمودم و بعد از اتمام آن بنا به پیشنهاد استاد ردیف راست‌وپنج‌گاه و سپس دستگاه نوا را شروع کردم که متأسفانه به علت تعطیل شدن هنرکده دستگاه نوا به پایان نرسید.

لازم به ذکر است که استاد با صبر و حوصله و متانت همیشگی‌خود یک جمله و حتی‌گاهی یک گوشه را به درخواست من چندین‌بار تکرار می‌کردند تا نت آن صحیح نوشته شود.

بعد از مدتی ردیف عالی ایشان که به‌کوشش زنده‌یاد حبیب‌الله صالحی نت‌نگاری شده بود به چاپ رسید و چون نت‌نگاری دستگاه راست‌وپنج‌گاه و نوا در این کتاب نیامده است؛ تصمیم گرفتم که دستگاه راست‌وپنج‌گاه را جداگانه به چاپ برسانم تا در دسترس علاقمندان قرار گیرد.

در این‌جا لازم می‌دانم از آقای حسین مهرانی به‌خاطر همکاریِ صمیمانه و همچنین آقای مسعود کرکه‌آبادی سپاسگزاری نمایم.

هوشنگ ظریف

بهار ۱۳۸۰

علی‌اکبر شهنازی

استاد علی‌اکبر شهنازی در سال ۱۲۷۶ هجری شمسی در تهران، خیابان عین‌الدّوله، کوچه‌ی نصیرحضور به دنیا آمد و چون روز تولّدش عید قربان بود او را حاج‌علی نامیدند.

پدربزرگش علی‌اکبر فراهانی از نوازندگان بنام تار دوران ناصری، پدرش آقاحسین‌قلی معروف به جناب میرزا، عموی پدرش آقاغلام‌حسین از نوازندگان تار و استاد پدرش بود. عمویش میرزاعبدالله از استادان تار و سه‌تار، پسرعمویش احمد عبادی نوازنده‌ی سه‌تار، دو برادر کوچک‌تر از او محمّدحسن و عبدالحسین شهنازی نوازندگان تار و همسران خواهرانش باقرخان نوازنده‌ی کمانچه و رضاخان نوازنده‌ی تار بودند. تحصیلاتش را در مدرسه‌های اِشراف، سعادت و سن‌لویی انجام داد ولی چنان‌که هم‌کلاسی‌هایش می‌گفتند، ذوق فطری موسیقی او بیش از شوق تحصیل و فراگرفتن درس‌های مدرسه بود. علی‌اکبر شهنازی در میان خانواده‌ی هنرمند خود از سن هشت سالگی زیر نظر پدرش آموزش تار را آغاز کرد و در مدّت شش سال ردیف موسیقی ایرانی را از پدرش آموخت. او با استعداد فراوان موسیقی که در این خانواده ارثی بود توانست در مدّت کوتاهی به آن‌چنان درجه‌ای از توانایی در نوازندگی برسد که در سن چهارده سالگی اوّلین اجراهایش را در بیات تُرک و افشاری با آواز «جناب دماوندی» روی صفحه ضبط کنند.

پس از مرگ آقاحسین‌قلی در سال ۱۲۹۴ و در هجده سالگی بر کرسی استادی پدرش تکیه زد و در سال ۱۳۰۸ هنرستان موسیقی شهنازی را بنا نهاد و از سال ۱۳۳۴ درکنار فعالیّت هنرستان شهنازی به آموزش در هنرستان آزاد موسیقی مشغول شد. وی از سال ۱۳۴۵ به مدّت پنج سال به مدوّن‌کردن ردیف خود و مرحوم پدرش پرداخت. شهنازی پس از ادغام هنرستان آزاد موسیقی در هنرستان موسیقی ــ در سال ۱۳۴۶ ــ با تعطیل کردن هنرستان خود آموزش در هنرستان موسیقی ملّی را آغاز کرد و از سال ۱۳۵۰ تا اواخر عمر در دوره‌ی عالی هنرستان موسیقی به تدریس و انتقال گنجینه‌ی هنری خویش اهتمام ورزید. شهنازی نوازنده‌ای توانا، خلاق و دارای تکنیکی بسیار درخشان بود.

او علاوه بر ساختن پیش‌درآمد، رِنگ و تصنیف‌های بسیار زیبا براساس دستگاه‌های موسیقی ایرانی ردیفی از خود به یادگار گذاشته است.

شهنازی با شاعرانی چون ملک‌الشعرا بهار، وحید دستگردی، امیر جاهد و حسین مسرور همکاری کرده است و خوانندگانی نظیر اقبال‌السلطان، حسین‌علی‌خان نکیسا، رضاقلی ظلّی، طاهرزاده، قمر و ادیب خوانساری آثارش را اجرا کرده‌اند. او در طول هفتاد سال فعالیّتِ آموزشی، شاگردان بسیاری از چند نسل تربیت کرد. میرزا حسن‌خان مُشار، میرزا عیسی‌خان خاتم، باصرالدّوله، منتظم‌الحکما، حاج محمّدآقا مجرد ایرانی، حبیب‌الله صالحی، هوشنگ ظریف، رضا وُهدانی، اسدالله حجازی، محمّدرضا لطفی، حسین علیزاده، داریوش طلایی، داریوش پیرنیاکان و ... از شاگردان وی بوده‌اند. علی‌اکبر شهنازی در ۲۸ اسفند ۱۳۶۳ در سن هشتاد و هفت سالگی در تهران درگذشت.

هوشنگ ظریف

هوشنگ ظریف در سال ۱۳۱۷ در تهران متولد شد و پس از پایان دوره‌ی ابتدایی، تحصیلات خود را در هنرستان موسیقی ملی به ریاست روح‌الله خالقی ادامه داد.

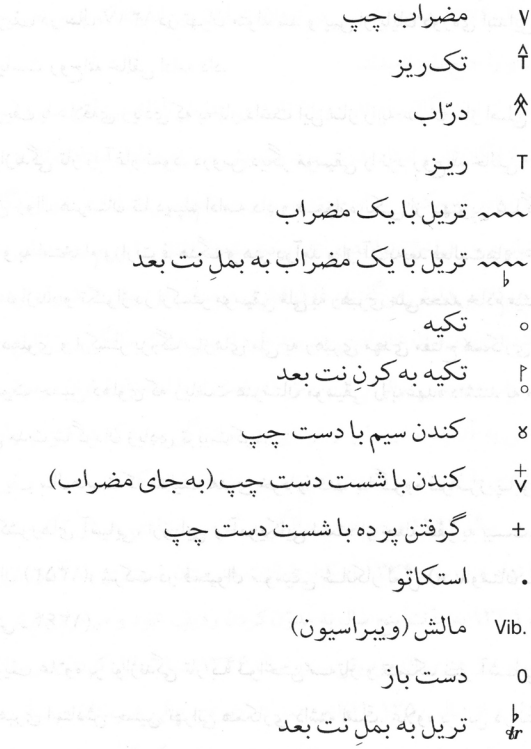
هوشنگ ظریف با علاقه‌ی زیادی که به تار داشت این ساز را به عنوان ساز اصلی خود انتخاب کرد و در کلاس موسی معروفی نوازندگی تار را آغاز نمود. دروس دیگر موسیقی را نزد روح‌الله خالقی، جواد معروفی، حسین تهرانی و دیگر استادان طبق روال هنرستان تا دیپلم ادامه داد و همواره یکی از بهترین شاگردان بود. وی در سال ۱۳۳۷ فارغ‌التحصیل شد و به استخدام وزارت فرهنگ و هنر درآمد و از آن به‌بعد فعالیت‌های خود را در گروه‌های مختلف آغاز کرد. وی به‌عنوان نوازنده و تکنواز در ارکستر موسیقی ملی به رهبری علی‌محمد خادم میثاق و اکبر حق‌کردار، ارکستر صبا به رهبری حسین دهلوی و ارکستر بزرگ سازهای ملّی به رهبری مهدی مفتاح همکاری داشته است. هوشنگ ظریف از سال ۱۳۴۲ به دعوت حسین دهلوی که ریاست هنرستان موسیقی را به‌عهده داشتند به مدت هفده سال به تدریس تار پرداخت و در این مدت شاگردان زیادی تربیت کرد.

هوشنگ ظریف سال‌هاست که فعالیت هنری خود را تنها با گروه فرامرز پایور ادامه می‌دهد که حاصل آن کنسرت‌هایی در کشورهای آسیایی، اروپایی و آمریکایی است؛ از جمله سفر به بیست دانشگاه در آمریکا برای معرفی موسیقی سنتی ایران (۱۳۵۲)، شرکت در فستیوال موسیقی شانکار لعل (هندوستان ـ ۱۳۵۴) و شرکت در فستیوال اینسبورگ (اتریش ـ ۱۳۶۴).

هوشنگ ظریف علاوه بر نوازندگی تار به نواختن سه‌تار و تمبک نیز آشنایی کامل دارد و سال‌ها با گروه تمبک‌نوازان به رهبری استادش حسین تهرانی همکاری داشته است. علاوه بر این در نُت‌نگاریِ اولین متد نوازندگی تمبک به‌کوشش حسین دهلوی و همچنین تصحیح ردیف آوازی محمود کریمی تألیف محمدتقی مسعودیه نقش مؤثر و شرکت فعال داشته است.

از هوشنگ ظریف تاکنون تک‌نوازی دشتی ـ اصفهان، چند هم‌نوازی با گروه فرامرز پایور، ضبط گوشه‌هایی از ردیف موسی معروفی به‌کوشش کامبیز روشن‌روان و اجرای دستور مقدماتی تار (کتاب اوّل و دوّم هنرستان به‌کوشش روح‌الله خالقی) منتشر شده است. وی دارای مدرک درجه یک هنری است و هم‌اکنون در دانشکده‌ی موسیقی دانشگاه هنر و هنرستان موسیقی دختران به تدریس اشتغال دارد.

نشانه‌ها
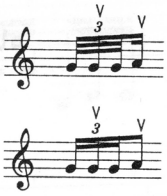

- اجرای خط اتصال همیشه با تک‌ریز صورت می‌گیرد، مگر آن‌که نشان دیگری شیوه‌ی اجرا را تعیین کند.
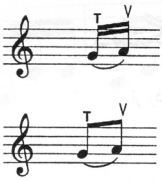
توضیحات

در این مجموعه شَلال‌ها به صورت یا نوشته شده است.

شیوه‌ی اجرا
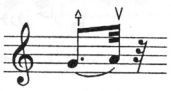

شیوه‌ی نگارش
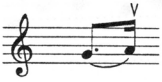

شیوه‌ی اجرای فیگور
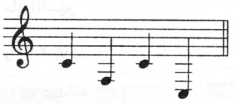
شیوه‌ی اجرا

شیوه‌ی نگارش

کوک

دستگاه راست‌و پنج‌گاه

از ردیف عالی علی‌اکبر شهنازی

۱. چهارمضراب ۱۱
۲. درآمد ۱۵
۳. زنگ شتر ۱۶
۴. نغمه ۱۸
۵. روح‌افزا ۲۰
۶. پنج‌گاه و سپهر ۲۲
۷. عشّاق ۲۳
۸. زابل ۲۵
۹. بیات عجم ۲۶
۱۰. منصوری ۲۷
۱۱. بحر نور ۲۸
۱۲. مُبَرقع ۲۸
۱۳. سپهر ۲۸
۱۴. عراق ۳۰
۱۵. مُخیِر* ۳۱
۱۶. آشورآوند ۳۱
۱۷. اصفهانک ۳۲
۱۸. حزین ۳۲
۱۹. زنگوله ۳۳
۲۰. شوشتری‌گردان ۳۴
۲۱. نوروز عرب ۳۴
۲۲. نوروز صبا ۳۷
۲۳. نوروز خارا ۳۸
۲۴. نفیر ۳۹
۲۵. لیلی و مجنون ۴۱
۲۶. طرز ۴۲
۲۷. پروانه ۴۲
۲۸. ماوراءالنّهر ۴۳
۲۹. راک هندی ۴۴
۳۰. راک عبدالله ۴۵
۳۱. پروانه ۴۶
۳۲. نیریز ۴۶
۳۳. نیریز صغیر ۴۸
۳۴. پروانه ۴۸

* استاد شهنازی گوشه‌ی محیّر را مُخیِر می‌نامیدند.